

3.3. Η πολυδιάστατη παιδική φτώχεια στην Ελλάδα: Εμπειρικά ευρήματα από τη διαχρονική εφαρμογή ενός νέου σύνθετου δείκτη για την περίοδο 2010-2023

Ειρήνη Λεριού

3.3.1. Εισαγωγή

Σε αυτή την ενότητα παρατίθενται τα επιστημονικά ευρήματα που προέκυψαν από τη διαχρονική εφαρμογή ενός νέου σύνθετου δείκτη για την καταγραφή της πολυδιάστατης παιδικής φτώχειας στην Αττική (Ελλάδα), για τη χρονική περίοδο 2010-2023 (Λεριού, 2016· Λεριού, 2019, 2022, 2023a· Tasopoulos & Λεριού, 2014). Η Αττική συνιστά μια μεγάλη περιφέρεια που περιλαμβάνει την πρωτεύουσα και γι' αυτό αντιμετωπίζεται ως μια αντιπροσωπευτική περιφέρεια της χώρας στο σύνολό της. Ο σύνθετος δείκτης αποτελείται από έξι διαστάσεις: Συνθήκες διαβίωσης στο σπίτι (Δ.1), Διατροφή (Δ.2), Ανεργία κηδεμόνων (Δ.3), Δωρεάν υγεία (Δ.4), Ηθική εκπαίδευση (Δ.5), και Σχολή (Δ.6). Οι τρεις πρώτες διαστάσεις αφορούν την οικονομική φτώχεια των παιδιών, ενώ οι τρεις τελευταίες καθορίζουν τη μη οικονομική φτώχεια των παιδιών. Ο συνδυασμός της οικονομικής και της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας αποτελεί τη γενική (συνολική) παιδική φτώχεια. Κάθε διάσταση αποτελείται από απλούς δείκτες. Το δείγμα περιλαμβάνει 6.502 παιδιά από τρεις σχολικές κατηγορίες: την ΣΤ' Δημοτικού, την Γ' Γυμνασίου και την Γ' Λυκείου. Οι Δήμοι της Αττικής ομαδοποιήθηκαν σε επτά Συστάδες, που αφορούν επτά κοινωνικοοικονομικά ομοιογενείς ομάδες Δήμων της Αττικής. Από τα ευρήματα του νέου δείκτη απορρέουν πολιτικές που είναι χρήσιμες για να χτίσουμε μια κοινωνία περισσότερο ανθεκτική ως προς την ευημερία των παιδιών και συνακόλουθα ως προς την επίλυση του δημογραφικού. Οι εν λόγω πολιτικές προτείνεται να βασιστούν σε εργαλεία λήψης αποφάσεων τεχνητής νοημοσύνης, όπως σε κάποιο που απαρτίζεται από 2.985.984 κανόνες ασαφούς λογικής για την παιδική φτώχεια.

Ειδικότερα, το θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο της παρούσας ενότητας είναι ίδιο με αυτό που αναπτύσσεται στο εργαλείο καταγραφής της πολυδιάστατης παιδικής ευημερίας και φτώχειας στη Λεριού (2016, σελ. 55, 109 & 153) και Λεριού (2022, Sect. 2, p.1970 & Sect.3, Fig. 3), όπου ως παιδική φτώχεια ορίζεται: «Η απόκλιση του τελικού σκοπού μιας κοινωνίας που εκφράζεται ως το σύνολο της εν δυνάμει λύπης που λαμβάνουν τα παιδιά και προέρχεται από τη στέρηση κάποιων οικονομικών ή/και μη οικονομικών παραγόντων προσδιορισμού του τελικού σκοπού, με σημαντικότερο την εκπαίδευση που καλλιεργεί στο άτομο ποιος πρέπει να είναι ως άνθρωπος».

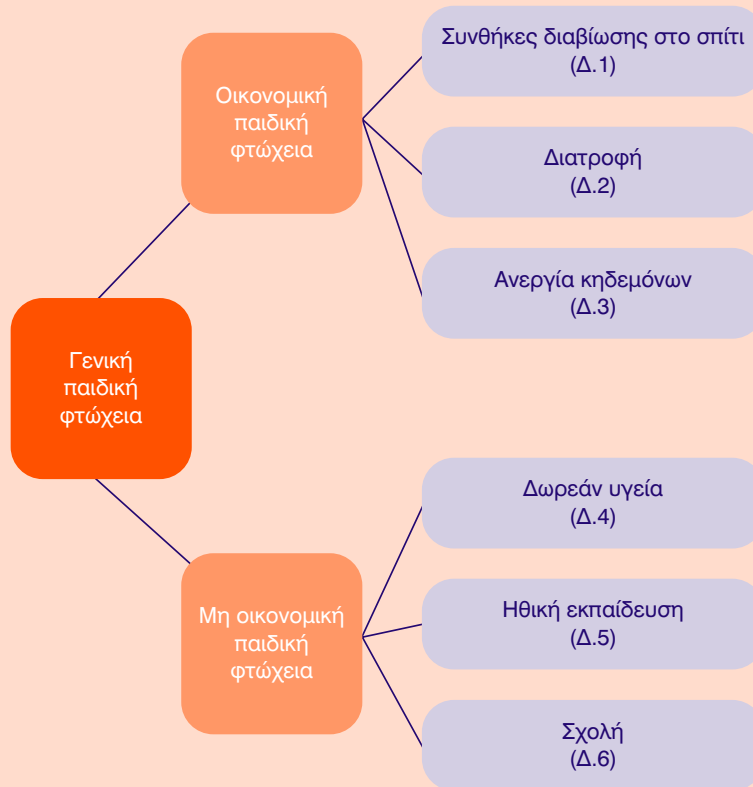
Πιο συγκεκριμένα, το άθροισμα της οικονομικής και μη οικονομικής παιδικής φτώχειας αποτελεί τη γενική (συνολική) παιδική φτώχεια. Η οικονομική παιδική φτώχεια αποτελείται από τρεις διαστάσεις: Συνθήκες διαβίωσης στο σπίτι (Δ.1), Διατροφή (Δ.2), και Ανεργία κηδεμόνων (Δ.3). Η μη οικονομική παιδική φτώχεια επίσης αποτελείται από τρεις διαστάσεις: Δωρεάν υγεία (Δ.4), Ηθική εκπαίδευση (Δ.5), και Σχολή (Δ.6). Η καθεμία από αυτές τις διαστάσεις αποτελείται από απλούς δείκτες (Λεριού, 2016· Λεριού, 2019· Λεριού et al., 2021· Tasopoulos & Λεριού, 2014· Λεριού, 2022, Sect.2, p.1970, Fig.1 and 2· Λεριού, 2023a, Sect.2, p.1938).

Για τη διεξαγωγή της ποσοτικής έρευνας στην Αττική, οι Δήμοι ομαδοποιήθηκαν σε επτά Συστάδες, που αφορούν επτά κοινωνικοοικονομικά ομοιογενείς ομάδες Δήμων της Αττικής. Το συνολικό δείγμα από όλους τους γύρους της έρευνας μέχρι σήμερα είναι 6.502 παιδιά, από την ΣΤ' Δημοτικού, την Γ' Γυμνασίου και την Γ' Λυκείου και σε κάθε γύρο καλύπτονταν πλήρως όλες οι Συστάδες των Δήμων της Αττικής και όλες οι σχολικές κατηγορίες¹. Τα ερωτηματολόγια και οι φόρμες συγκατάθεσης γονέων (Λεριού et al., 2021) ελέγχθηκαν από ειδικούς, εγκρίθηκαν από Επιτροπή Ηθικής και Δεοντολογίας και έγιναν αποδεκτά από το Υπουργείο Παιδείας, το οποίο ενέκρινε δύο άδειες σε κάθε έτος, για να υλοποιηθεί η έρευνα στα σχολεία: μια για τη σχολική κατηγορία του Δημοτικού και μια για τις σχολικές κατηγορίες του Γυμνασίου και του Λυκείου. Το ερωτηματολόγιο είναι κοινό για το Γυμνάσιο και το Λύκειο, ενώ στο ερωτηματολόγιο του Δημοτικού περιλαμβάνονται λιγότερες ερωτήσεις, προκειμένου να είναι πιο απλό για τα μικρότερης ηλικίας παιδιά. Αναφορικά με τη στατιστική ανάλυση, λαμβάνεται ένα

1. Για περισσότερες λεπτομέρειες βλέπε Λεριού, 2022, 2023a.

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.1

Το θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο

Σημείωση: Το διάγραμμα αυτό δημιουργήθηκε με πληροφορίες που ανακτήθηκαν από τις ακόλουθες πηγές: Λεριού, 2016 (σελ. 55 & 113); Λεριού, 2019; Λεριού, 2022, Fig. 1 and 3 (p. 1970 & 1985); Λεριού, 2023a, Sect.2, (p.1938); Tasopoulos & Λεριού, 2014.

όριο και με τη βοήθεια αυτού του ορίου είναι εφικτό να υλοποιηθεί η μέτρηση και να δοθεί ορισμένη ποσότητα στη φτώχεια. Ειδικότερα, καταρτίζονται κατώφλια/όρια προκειμένου να μετρηθούν οι μεταβλητές που περιλαμβάνει ο σύνθετος δείκτης. Επομένως η στατιστική ανάλυση της παρούσας ενότητας είναι ίδια με εκείνη του 1^{ου} γύρου της έρευνας που εφαρμόστηκε ο εν λόγω νέος σύνθετος δείκτης (Λεριού et al., 2021).

Το θεωρητικό και μεθοδολογικό πλαίσιο συνοψίζονται στο Διάγραμμα 3.3.1.

3.3.2. Εμπειρικά ευρήματα για την πολυδιάστατη παιδική φτώχεια (2010-2023)

Από την επεξεργασία των δεδομένων (μέσω του στατιστικού πακέτου SPSS), βάσει του σύνθετου δείκτη καταγραφής της παιδικής φτώχειας (Λεριού, 2016; Λεριού, 2019, 2022, 2023a) για τη σχολική περίοδο 2010-2018, προκύπτει για όλες τις σχολικές κατηγορίες (N=868) ότι το 11,2 % των παιδιών (Λεριού et al.,

2021, Appendix 2, Table 13), στην Αττική, βρίσκεται κάτω από το κατώφλι, αναφορικά με την οικονομική φτώχεια. Ειδικότερα, οριακά πιο επιβαρυνμένες ως προς την οικονομική φτώχεια των παιδιών εμφανίζονται οι Συστάδες των Δήμων υπ' αριθμόν 5 (Αίγινα, Λαυρεωτική, κ.ά.) και 3 (Καλλιθέα, Δραπετσώνα, Ίλιον, Αχαρνές, Σπάτα, Άγιοι Ανάργυροι, Κρωπία, Αιγάλεω, κ.ά.).

Σύμφωνα με τον Πίνακα 3.3.1 για το χρονικό διάστημα 2018-2023, στην Αττική, ο απλός δείκτης «Ίντερνετ» της διάστασης των Συνθηκών διαβίωσης στο σπίτι, της οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6.286]} = 37,397, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (5,8%) εντοπίζεται στο σχολικό έτος 2019-2020 (Πίνακας 3.3.1), ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος (2022-2023) το ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι περιορίζεται κατά 0,7%, συγκριτικά με το αμέσως προηγούμενο σχολικό έτος (2021-2022). Επιπρόσθετα, ο απλός δείκτης «Κρύο» της διάστασης των Συνθηκών διαβίωσης στο σπίτι,

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.1 Ποσοστά παιδιών σε γενική, οικονομική και μη οικονομική φτώχεια ανά διάσταση, απλό δείκτη και έτος, στην Αττική, για τη χρονική περίοδο 2018-2023 (N= 6.502)

Διαστάσεις	Δείκτες	Σχολική περίοδος 2018-2023							Σύνολο 2018-2023	Στατιστική σημαντικότητα P-value
		2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023	2018-2023			
Δ.1	10 (Ίντερνετ)	5,634	5,797	4,887	2,562	1,876	4,295	<0,001		
	4 (Κρύο)	21,212	30,754	32,531	24,698	27,724	28,191	<0,001		
	2 (Θέρμανση)	5,595	7,918	10,503	6,948	8,803	8,209	<0,001		
	1 (Ηλεκτρικό ρεύμα)	5,736	6,538	9,754	7,035	5,489	7,151	<0,001		
Δ.2	11 (Στέγαση)	12,375	5,738	14,424	13,185	12,274	11,288	<0,001		
	Σύνολο Δ.1	10,369	7,960	12,917	8,523	9,414	9,861	<0,001		
	5 (Τρία γεύματα)	14,106	16,359	17,195	15,986	17,332	16,342	0,349		
	7 (Φρέσκα φρούτα και λαχανικά)	13,699	19,155	21,027	17,350	17,716	18,281	<0,001		
	8 (Γάλα)	13,750	18,146	17,931	16,739	15,674	16,829	0,049		
	6 (Κρέας- Ψάρι - Όσπρια)	8,965	11,379	11,455	8,281	9,769	10,204	0,030		
Δ.3	Σύνολο Δ.2	14,941	19,235	20,413	17,666	17,709	18,408	0,013		
Δ.4	9 (Ανεργία κηδεμόνων)	-	11,372	15,269	8,714	5,232	10,724	<0,001		
Δ.5	3 (Δωρεάν υγεία)	11,047	6,202	7,047	2,769	4,920	6,177	<0,001		
	12 (Ενσυναίσθηση)	43,630	50,807	45,925	43,022	50,629	46,999	0,001		
	13 (Αγάπη ανθρώπων)	26,781	33,623	33,617	26,347	34,262	31,395	<0,001		
	14 (Αγάπη ζώων)	46,229	50,891	51,621	49,537	51,616	50,308	0,103		
	15 (Αγάπη φύσης)	35,577	41,033	45,080	37,365	40,982	40,596	<0,001		
	16 (Αξίες)	57,298	58,501	55,290	59,278	59,267	57,807	0,174		
	17 (Κοινωνική αλληλεγγύη)	30,420	40,110	40,741	42,247	43,629	39,982	<0,001		
	Σύνολο Δ.5	26,072	32,497	33,354	29,498	35,091	31,701	<0,001		

ΠΙΝΑΚΑΣ 3.3.1 (συνέχεια)

Διαστάσεις	Δείκτες	Σχολική περίοδος 2018-2023					Σύνολο 2018-2023	Στατιστική σημαντικότητα P-value
		2018-2019	2019-2020	2020-2021	2021-2022	2022-2023		
Δ.6	18 (Ελεύθερος χρόνος)	22,535	19,964	23,618	20,427	19,610	21,253	0,041
	19 (Παιχνίδι στην ύπαιθρο)	43,801	42,174	45,107	44,217	51,914	45,069	<0,001
	20 (Διακοπές)	14,889	16,627	25,251	14,239	12,171	17,376	<0,001
	Σύνολο Δ.6	16,992	15,122	23,428	15,478	15,340	17,549	<0,001
	Οικονομική φτώχεια των παιδιών	8,400	11,594	14,603	8,185	6,999	10,533	<0,001
	Μη οικονομική φτώχεια των παιδιών	9,874	9,243	10,783	4,943	6,520	8,459	<0,001
	Γενική φτώχεια των παιδιών	5,281	5,893	9,427	3,485	3,068	5,783	<0,001

Πηγή: ίδια επεξεργασία στοιχείων/πληροφοριών που ανακτήθηκαν από τα ακόλουθα: Λερίου, 2019, 2022, 2023a, b. Λερίου et al., 2021, 2022a,b.

της οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=5.640]} = 43,179, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (32,5%) διέμεναν σε σπίτια με υγρασία και κρύο κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το ποσοστό των παιδιών που κρυώνουν στο σπίτι τους (27,7%) αυξάνεται κατά 3,0%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (24,7%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Επίσης, ο απλός δείκτης «Θέρμανση» της διάστασης των Συνθηκών διαβίωσης στο σπίτι, της οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6.298]} = 21,799, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (10,5%) δεν θερμαίνονταν επαρκώς ή με ασφαλή μέσα κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το σχετικό ποσοστό των παιδιών (8,8%) αυξάνεται κατά 1,9%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (6,9%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους.

Επιπλέον, ο απλός δείκτης «Ηλεκτρικό ρεύμα» της διάστασης των Συνθηκών διαβίωσης στο σπίτι, της οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6.111]} = 22,905, p < 0,001$). Ειδικότερα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (9,8%) είχαν βιώσει παρατεταμένες διακοπές ρεύματος στο σπίτι τους, με διάρκεια μεγαλύτερη της μιας εβδομάδας, κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το σχετικό ποσοστό των παιδιών (5,5%) περιορίζεται κατά 1,5%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (7,0%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Ακόμα, ο απλός δείκτης «Στέγαση» της διάστασης των Συνθηκών διαβίωσης στο σπίτι, της οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=5.962]} = 68,037, p < 0,001$). Ειδικότερα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (14,4%) περιήλθαν σε καταστάσεις φιλοξενίας ή αστεγίας, κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το σχετικό ποσοστό των παιδιών (12,3%) περιορίζεται κατά 0,9%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (13,2%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Επιπρόσθετα, η συνολική διάσταση των Συνθηκών διαβίωσης στο σπίτι (Δ.1), της οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6.480]} = 26,963, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (12,9%) εντοπίζεται στο σχολικό έτος 2020-2021 (Διάγραμμα 3.3.2), ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος (2022-2023) το ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι αυξάνεται κατά 0,9%, συγκριτικά με το αμέσως προηγούμενο, σχολικό έτος (2021-2022).

Όπως απεικονίζεται στον Πίνακα 3.3.1, για το χρονικό διάστημα 2018-2023, στην Αττική, ο απλός δείκτης «Φρέσκα φρούτα και λαχανικά», της διάστασης της Διατροφής, της οικονομικής παιδικής φτώχειας,

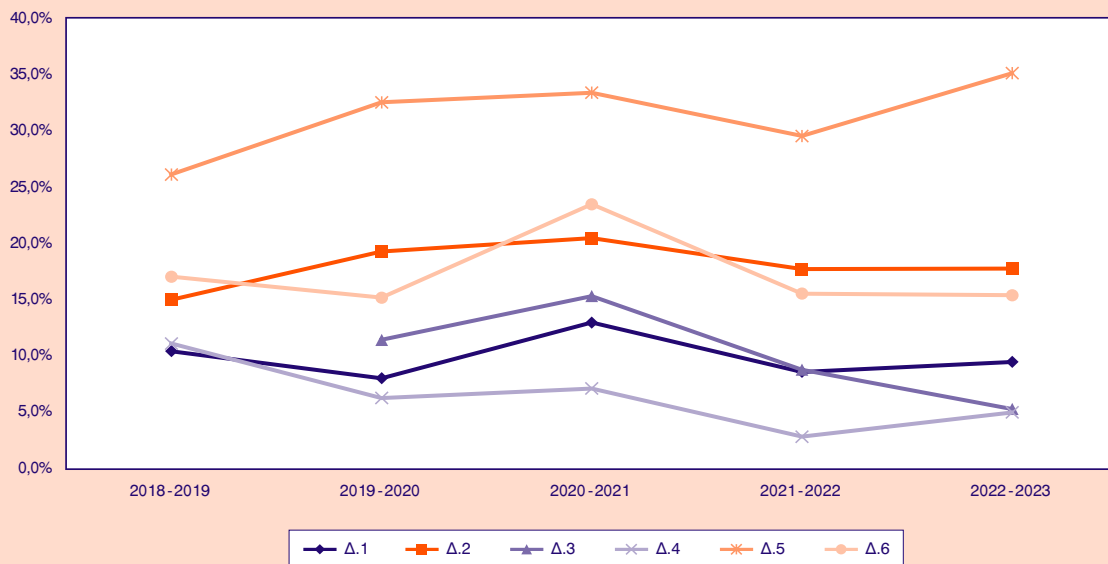
εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=5.842]} = 20,200, p < 0,001$). Ειδικότερα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (21,0%) στερούσαν τη δυνατότητα για φρέσκα φρούτα και λαχανικά σε καθημερινή βάση, κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το σχετικό ποσοστό των παιδιών (17,7%) αυξάνεται κατά 0,4%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (17,3%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Επίσης, ο απλός δείκτης «Γάλα», της διάστασης της Διατροφής, της οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=5.948]} = 9,544, p = 0,049$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (18,1%) στερούσαν τη δυνατότητα για γάλα σε καθημερινή βάση, κατά το σχολικό έτος (2019-2020), ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το σχετικό ποσοστό των παιδιών (15,7%) περιορίζεται κατά 1,1%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (16,7%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Επιπλέον, ο απλός δείκτης «Κρέας – Ψάρι – Όσπρια», της διάστασης της Διατροφής, της οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=5.743]} = 10,726, p = 0,030$). Ειδικότερα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (11,5%) στερούσαν τη δυνατότητα για κρέας, ψάρι ή όσπρια τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το σχετικό ποσοστό των παιδιών (9,8%) αυξάνεται κατά 1,5%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (8,3%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Στη συνολική διάσταση της Διατροφής (Δ.2), της οικονομικής παιδικής φτώχειας ($\chi^2_{[4, N=6.394]} = 12,630, p = 0,013$), υψηλότερο ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (20,4%) εντοπίζεται στο σχολικό έτος 2020-2021 (Διάγραμμα 3.3.2), ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος (2022-2023) το ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (17,7%) αυξάνεται κατά 0,04%, συγκριτικά με το αμέσως προηγούμενο, σχολικό έτος (2021-2022).

Στη συνολική διάσταση της Ανεργίας των κηδεμόνων (Δ.3), της οικονομικής παιδικής φτώχειας ($\chi^2_{[3, N=5.362]} = 70,633, p < 0,001$), υψηλότερο ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (15,3%) εντοπίζεται στο σχολικό έτος 2020-2021 (Διάγραμμα 3.3.2), ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος (2022-2023) το ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (5,2%) περιορίζεται κατά 3,5%, συγκριτικά με το αμέσως προηγούμενο σχολικό έτος (2021-2022).

Αναφορικά με τη συνολική διάσταση της Δωρεάν υγείας (Δ.4), της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας ($\chi^2_{[4, N=5.019]} = 51,632, p < 0,001$), υψηλότερο ποσοστό παιδιών (11,0%) αισθάνονταν ότι δεν μπορούσαν να απολαύσουν απρόσκοπτα, δωρεάν και υψηλής ποιότητας, υπηρεσίες υγείας, κατά το σχολικό έτος 2018-2019 (Διάγραμμα 3.3.2), ενώ κατά το πρόσφατο scho-

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.2

Ποσοστά παιδιών σε φτώχεια ανά διάσταση, στην Αττική, για τη χρονική περίοδο 2018-2023 (N= 6.502)

Πηγή: Ιδία επεξεργασία στοιχείων που ανακτήθηκαν από τον Πίνακα 1.

λικό έτος το σχετικό ποσοστό των παιδιών αυξάνεται κατά 2,2%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους.

Σύμφωνα με τον Πίνακα 3.3.1, για το χρονικό διάστημα 2018-2023, στην Αττική, ο απλός δείκτης «Ενσυναίσθηση» της διάστασης της Ηθικής εκπαίδευσης, της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=4,349]} = 18,558, p = 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (50,8%) αισθάνονταν ότι το σχολείο δεν τους καλλιεργεί την ενσυναίσθηση κατά το σχολικό έτος 2019-2020, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το ποσοστό των παιδιών που αισθάνονται ότι το σχολείο δεν τους καλλιεργεί την ενσυναίσθηση (50,6%) αυξάνεται κατά 7,6%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (43,0%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Επίσης, ο απλός δείκτης «Αγάπη ανθρώπων» της διάστασης της Ηθικής εκπαίδευσης, της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6,106]} = 33,007, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (34,3%) αισθάνονται ότι το σχολείο δεν τους καλλιεργεί το να αγαπούν και να προστατεύουν όλους τους άλλους ανθρώπους ανεξάρτητα από την καταγωγή, την κουλτούρα, το φύλο τους και οποιαδήποτε άλλη διαφορετικότητά τους, κατά το πρόσφατο σχολικό έτος 2022-2023, ποσοστό που έχει αυξηθεί κατά 7,9% συγκριτικά με το αντίστοιχο

ποσοστό (26,3%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Επιπλέον, ο απλός δείκτης «Αγάπη της φύσης» της διάστασης της Ηθικής εκπαίδευσης, της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6,237]} = 27,074, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (45,1%) αισθάνονταν ότι το σχολείο δεν τους καλλιεργεί το να αγαπούν και να προστατεύουν τη φύση κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το ποσοστό των παιδιών που αισθάνονται ότι το σχολείο δεν τους καλλιεργεί το να αγαπούν και να προστατεύουν τη φύση (41,0%) αυξάνεται κατά 3,6%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (37,4%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Επιπρόσθετα, ο απλός δείκτης «Κοινωνική αλληλεγγύη» της διάστασης της ηθικής εκπαίδευσης, της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=4,487]} = 28,867, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (43,6%) αισθάνονται ότι το σχολείο δεν τους καλλιεργεί την κοινωνική αλληλεγγύη, κατά το πρόσφατο σχολικό έτος 2022-2023, ποσοστό που έχει αυξηθεί κατά 1,4%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (42,2%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Επίσης, η συνολική διάσταση της Ηθικής εκπαίδευσης (Δ.5), της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6,473]} = 23,478, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (35,1%) αισθάνονται

ότι το σχολείο δεν τους διδάσκει πώς να είναι ωραίοι εσωτερικά ως άνθρωποι, κατά το πρόσφατο σχολικό έτος 2022-2023, ποσοστό που έχει αυξηθεί κατά 5,6%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (29,5%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους (Διάγραμμα 3.3.2).

Σύμφωνα με τον Πίνακα 3.3.1, για το χρονικό διάστημα 2018-2023, στην Αττική, στον απλό δείκτη «Ελεύθερος χρόνος» της συνολικής διάστασης της Σχόλης, της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας ($\chi^2_{[4, N=6.371]} = 9,979, p = 0,041$), υψηλότερο ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (23,6%) εντοπίζεται στο σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος (2022-2023) το ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (19,6%) περιορίζεται κατά 0,8%, συγκριτικά με το αμέσως προηγούμενο, σχολικό έτος (2021-2022). Επίσης, ο απλός δείκτης «Παιχνίδι στην ύπαιθρο» της διάστασης της Σχόλης, της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6.388]} = 25,935, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (51,9%) δεν περνούν χρόνο στην ύπαιθρο παρέα με άλλα παιδιά, κατά το πρόσφατο σχολικό έτος 2022-2023, ποσοστό που έχει αυξηθεί κατά 7,7%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (44,2%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους. Στον απλό δείκτη «Διακοπές» της συνολικής διάστασης της Σχόλης, της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας ($\chi^2_{[4, N=6.388]} = 101,023, p < 0,001$), υψηλότερο ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (25,3%) εντοπίζεται στο σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος (2022-2023) το ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι (12,2%) περιορίζεται κατά 2,1%, συγκριτικά με το αμέσως προηγούμενο, σχολικό έτος (2021-2022). Επιπρόσθετα, η συνολική διάσταση της Σχόλης (Δ.6), της μη οικονομικής παιδικής φτώχειας, εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6.496]} = 53,131, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (23,4%) εντοπίζεται στο σχολικό έτος 2020-2021 (Διάγραμμα 3.3.2), ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος (2022-2023) το ποσοστό των παιδιών κάτω από το κατώφλι μειώνεται κατά 0,1%, συγκριτικά με το αμέσως προηγούμενο, σχολικό έτος (2021-2022).

Σύμφωνα με τον Πίνακα 3.3.1, για το χρονικό διάστημα 2018-2023, στην Αττική, η οικονομική παιδική φτώχεια εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6.494]} = 55,823, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (14,6%) αντιμετώπιζαν οικονομική φτώχεια κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το ποσοστό των παιδιών που βρίσκονται σε οικονομική φτώχεια (7,0%) μειώνεται κατά 1,2%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (8,2%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους.

Επίσης, σύμφωνα με τον Πίνακα 3.3.1, για το χρονικό διάστημα 2018-2023, στην Αττική, η μη οικονομική παιδική φτώχεια εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6.502]} = 39,705, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (10,8%) αντιμετώπιζαν μη οικονομική φτώχεια κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το ποσοστό των παιδιών που βρίσκονται σε μη οικονομική φτώχεια (6,5%) αυξάνεται κατά 1,6% συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (4,9%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους.

Καταληκτικά, σύμφωνα με τον Πίνακα 3.3.1, για το χρονικό διάστημα 2018-2023, στην Αττική, ο συνολικός δείκτης που εκφράζει τη Γενική Φτώχεια εξαρτάται από το σχολικό έτος ($\chi^2_{[4, N=6.502]} = 66,070, p < 0,001$). Πιο συγκεκριμένα, υψηλότερο ποσοστό παιδιών (9,4%) αντιμετώπιζαν γενική φτώχεια κατά το σχολικό έτος 2020-2021, ενώ κατά το πρόσφατο σχολικό έτος το ποσοστό των παιδιών που βρίσκονται σε γενική φτώχεια (3,1%) μειώνεται κατά 0,4%, συγκριτικά με το αντίστοιχο ποσοστό (3,5%) του αμέσως προηγούμενου σχολικού έτους.

Συμπερασματικά, σύμφωνα με τον σύνθετο δείκτη της Λεριού (2016) και Λερίου (2019, 2022, 2023a), η πολυδιάστατη παιδική φτώχεια μειώνεται κατά 0,4%.

3.3.3. Συμπεράσματα

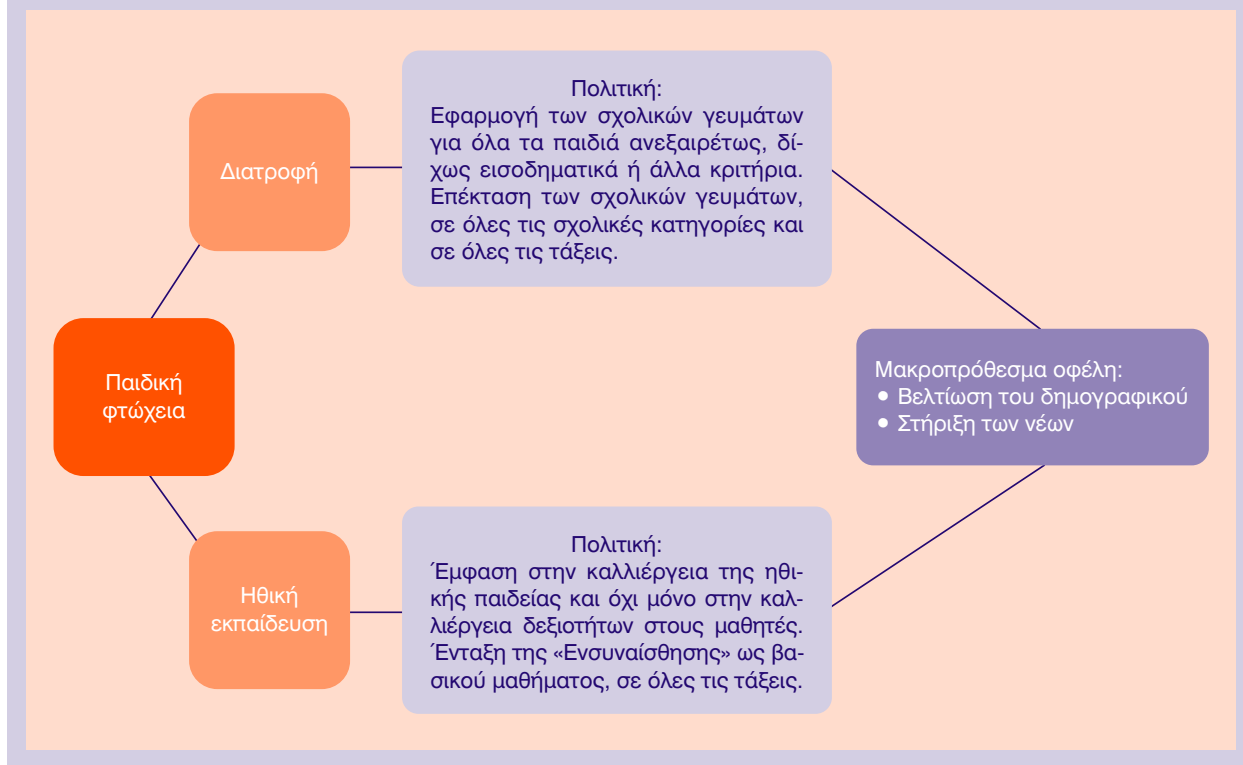
Η γενική παιδική φτώχεια μειώνεται κατά 0,4% από το σχολικό έτος 2021-2022 στο σχολικό έτος 2022-2023.

Ωστόσο, σημειώνεται ραγδαία αύξηση της παιδικής φτώχειας ως προς το πρίσμα της ηθικής παιδείας. Συγκεκριμένα, στο σχολικό έτος 2022-2023, καταγράφεται το χειρότερο ποσοστό για την τελευταία πενταετία, αναφορικά με την ηθική εκπαίδευση (Πίνακας 3.3.1). Επομένως, μία πολιτική που προτείνεται είναι τα προγράμματα σπουδών να αναμορφωθούν σε όλες τις τάξεις για όλες τις σχολικές βαθμίδες, ούτως ώστε οι μαθητές να διδάσκονται περισσότερα για το πώς μπορούν να είναι ωραίοι, εσωτερικά, ως άνθρωποι (Tasopoulos & Leriou, 2014). Για παράδειγμα προτείνεται να ενταχθεί, ως βασικό μάθημα σε όλες τις τάξεις, η ενσυναίσθηση (Διάγραμμα 3.3.3). Φυσικά τόσο το Υπουργείο Παιδείας όσο και πολλοί εκπαιδευτικοί υλοποιούν ήδη στοχευμένες και πολύτιμες προσπάθειες προς αυτή την κατεύθυνση.

Ανησυχητικά είναι και τα αποτελέσματα στο σύνολό τους αναφορικά με τη διατροφή, καθώς στο σχολικό έτος 2022-2023, καταγράφεται αύξηση της παιδικής φτώχειας υπό το πρίσμα της κατάλληλης ποιοτικά και ποσοτικά διατροφής (Πίνακας 3.3.1). Το απογοητευτικό αυτό εύρημα καταδεικνύει ότι τα επιδόματα δεν

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ 3.3.3

Τα κυριότερα, ανησυχητικά ευρήματα, οι προτεινόμενες πολιτικές και τα αναμενόμενα οφέλη

έχουν ουσιαστικές επιδράσεις στη συνιστώσα της διατροφής και άρα περισσότερα μέτρα είναι απαραίτητα. Ειδικότερα προτείνεται τα σχολικά γεύματα να επεκταθούν σε όλες τις σχολικές βαθμίδες, σε όλες τις τάξεις, για όλα τα παιδιά, ανεξαρτήτως εισοδηματικών ή άλλων κριτηρίων και κανένα απολύτως παιδί να μη μένει εκτός αυτής της σημαντικής υποστήριξης (Διάγραμμα 3.3.3). Επίσης προτείνεται η πλήρης κατάργηση του ΦΠΑ στα βασικά είδη παιδικής διατροφής, καθώς οι έμμεσοι φόροι επιβαρύνουν δυσμενέστερα τις ασθενέστερες εισοδηματικά τάξεις και εντείνουν τις ανισότητες της παιδικής φτώχειας ως προς τη διατροφή.

Η εφαρμογή των ανωτέρω πολιτικών, για τη βελτίωση της παιδικής ευημερίας, αναμένεται μακροπρόθεσμα να έχει θετικό αντίκτυπο στο δημογραφικό. Ειδικότερα, η παιδική φτώχεια είναι ανασταλτικός παράγοντας για την επίλυση του δημογραφικού. Σύμφωνα με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, αναφορικά με το δημογραφικό, είναι απαραίτητη η στήριξη και η ενδυνάμωση των νεότερων γενεών ώστε να ευημερήσουν (European Commission, 2023). Ειδικότερα, όπως τονίζει η Ευρωπαϊκή Επιτροπή στο πλαίσιο προτεινόμενων μέτρων για την επίλυση του δημογραφικού: «Η ενδυνάμωση των νέων ξεκινά από τη δημιουργία ευνοϊκού περιβάλλοντος για όλα τα

παιδιά». Επομένως η άμεση εφαρμογή των ανωτέρω πολιτικών για τα σχολικά γεύματα και την ηθική εκπαίδευση θα οδηγήσει σε μια κοινωνία περισσότερο ανθεκτική ως προς την ευημερία των παιδιών και συνακόλουθα ως προς την επίλυση του δημογραφικού (Διάγραμμα 3.3.3).

Συνεπώς, η παιδική φτώχεια θα πρέπει να μας κρατά σε διαρκή εγρήγορση και επαγρύπνηση για την εφαρμογή περισσότερων και αποτελεσματικότερων πολιτικών, οι οποίες απαιτούν τη συνεργασία διαφορετικών φορέων και υπουργείων. Οι δημόσιες πολιτικές, για την αντιμετώπιση της φτώχειας στα παιδιά, μπορούν να βασιστούν σε διάφορα εργαλεία λήψης αποφάσεων τεχνητής νοημοσύνης, όπως σε ένα ChoiCo Game (<http://etl.ppp.uoa.gr/choico/?cwsmile>) σαν αυτό που δημιουργήθηκε από την Leriou (2023a) και το οποίο πλαισιώνεται από 2.985.984 κανόνες ασαφούς λογικής (τεχνητή νοημοσύνη) που αφορούν τη παιδική ευημερία/φτώχεια και οι οποίοι αναπτύχθηκαν κατά τον 1^ο γύρο της έρευνας που εφαρμόστηκε ο εν λόγω νέος, σύνθετος δείκτης (Leriou et al., 2021). Δηλαδή, προτείνεται να χρησιμοποιούν οι λήπτες αποφάσεων πολιτικής την τεχνητή νοημοσύνη κατά την κατάρτιση πολιτικών για την αντιμετώπιση της παιδικής φτώχειας.

Βιβλιογραφία

Ελληνόγλωσση

Λεριού, Ε. (2016). *Ανάλυση των παραγόντων προσδιορισμού της κοινωνικής ευημερίας με την εφαρμογή ενός ολοκληρωμένου πλαισίου λήψης αποφάσεων*. Πάντειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα. <<https://doi.org/10.12681/eadd/39270>>

Λεριού, Ε. (2023). «Ενεργειακή Φτώχεια και Παιδικές Ανισότητες: Ευρήματα του C.W. SMILE για το 2010-2022», *Διάλογοι στη Δημόσια Διοίκηση*, Vol.4, pp. 75-93. <https://ddd-pubadmin.panteion.gr/assets/files/dialogoi_04.pdf?fbclid=IwAR3mA0ljx3ymGsONnLBIMFzJpg7pgys2zOnVWwsfU7__68k1nmfP7sGilno>

Ξενόγλωσση

C.W.-SMILE (2021). ChoiCo game. <<http://etl.ppp.uoa.gr/choico/?cwsmile>>. Accessed 15 Aug 2021.

European Commission (2023). *Demographic change in Europe: a toolbox for action*. <<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=COM:2023:577:FIN>>. Accessed 15 Nov 2023.

Leriu, E. (2019). The child poverty factor as a constraint in a model of overall welfare: The case of Greece. *Social Cohesion and Development*, 14(1), 21–31. ISSN 1790-9368. <<https://doi.org/10.12681/scad.25764>>

Leriu, E. (2022). Understanding and measuring child well-being in the region of Attica, Greece: Round Four. *Child Indicators Research*, 15, 1967–2011. <<https://doi.org/10.1007/s12187-022-09957-x>>

Leriu, E. (2023a). Understanding and measuring child well-being in the region of Attica, Greece: Round Five. *Child Indicators Research*, 16, 1395–1451. <<https://doi.org/10.1007/s12187-023-10030-4>>

Leriu, E. (2023b). Understanding and measuring child well-being in Attica, findings of C.W.-SMILE tool: Rounds six and seven. *Mimeo*.

Leriu, E., Kazani, A., Kollias, A. & Paraskevopoulou, C. (2021). Understanding and measuring child well-being in the region of Attica, Greece: Round one. *Child Indicators Research*, 14, 1–51. <<https://doi.org/10.1007/s12187-020-09770-4>>

Leriu, E., Kollias, A. & Anastasopoulou, A. (2022a). Understanding and Measuring Child Well-Being in the Region of Attica, Greece: Round Two. *Child Indicators Research*, 15, 315–347. <<https://doi.org/10.1007/s12187-021-09863-8>>

Leriu, E., Kollias, A., Anastasopoulou, A. & Katranis, A. (2022b). Understanding and Measuring Child Well-Being in the Region of Attica, Greece: Round Three. *Child Indicators Research*, 15, 1295–1311. <<https://doi.org/10.1007/s12187-021-09910-4>>

Tasopoulos, A. & Leriu, E. (2014). A new multidimensional model of ethics educational impact on welfare. *Journal of Neural Parallel and Scientific Computations*, 22(4), 595–608. ISSN 1061–5369.